

ВІДЗИВ
офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,
завідувача кафедри спеціальної педагогіки і соціальної роботи
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка Пахомової Н.Г. на дисертацію
Боряк Оксани Володимирівни «Теорія і практика формування
мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей
молодшого шкільного віку»,
поданої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних
наук зі спеціальністі 13.00.03 – корекційна педагогіка

Реформування сучасної системи освіти України в напрямі удосконалення її змісту, пошуку і введення інноваційних педагогічних технологій та впровадження інклюзивної освіти спричинює підвищену увагу до комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами, по-перше, як передумови успішної соціалізації та інтеграції таких дітей у соціокультурний простір, по-друге, як основи оволодіння національно-культурними цінностями. З огляду на значущість мовленнєвої діяльності у цілісному формуванні особистості, представлене дослідження Боряк О.В. є безперечно актуальним. Дисертаційна робота Боряк О.В. є завершеним авторським дослідженням, зорієнтованим на всебічне вивчення проблеми формування мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку.

Насамперед, вважаємо за необхідне наголосити на тому, що автору вдалося всебічно в теоретичному і практично-методичному аспекті розкрити актуальність виконаної наукової роботи. Дослідження доводить, що процес діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності, розвиток навичок мовленнєвого спілкування в дітей з особливими освітніми потребами (ООП), адаптація їх до умов освітнього середовища стає нагальною проблемою та пріоритетним напрямом сучасної системи освіти.

Дослідження присвячене вивченню наукових основ однієї зі значних проблем сучасної освіти – виявленню напрямів модернізації та інтенсифікації корекційно-розвивальної роботи з молодшими школолярами в напрямі

формування мовленнєвої діяльності, що виступає передумовою розвитку потенційних можливостей дитини з ООП.

Дисертація Боряк Оксани Володимирівни належним чином структурована. Її структура визначається метою й завданнями, поставленими дисертанткою. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Дослідження виконане на відповідній джерельній базі, яка включає праці вітчизняних і зарубіжних авторів і складає 547 найменування, з них 27 – іноземною мовою. Загальний обсяг дисертації становить 547 сторінки, з них основний зміст роботи викладено на 388 сторінках.

Дисертанткою чітко сформульовано понятійно-категоріальний апарат: мету, об'єкт, предмет, завдання. Ставлячи за мету дослідження теоретико-методичні засади, розробку й експериментальну перевірку комплексної диференційованої системи діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості, автор успішно досягає відповідного результату через вирішення поставлених у дослідженні завдань.

Положення дисертації які виносяться на захист, випливають із чіткої побудови категоріального апарату, логіки проведеної роботи та відтворюють послідовність і репрезентативність викладу основних результатів дослідження. Це позитивно характеризує науковий стиль роботи і дає вичерпні уявлення про межі дослідження і його концептуальні позиції. Обґрунтованість методологічних основ та їх концептів взаємузгодженість та вмотивованість, їх віддзеркалюють зміст заявленої теми дослідження. Структура дисертації продумана, експериментальний матеріали дослідження пройшли апробацію.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульований у дисертації Оксани Володимирівни забезпечується вдало обраним теоретичним підходом до розуміння проблеми формування

мовленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями, достатньою репрезентованістю вибірки респондентів, узагальненням та систематизацією отриманих експериментальних даних та використанням адекватних статистичних методів обробки.

Оцінюючи дисертаційну роботу за параметрами новизни, відмічаємо, що вперше комплексно досліджено проблему порушень мовленнєвої діяльності, зумовлених розумовою відсталістю легкого і помірного ступенів тяжкості на всіх її рівнях; представлена диференційована оцінка мовленнєвої діяльності при легкому і помірному ступенях розумової відсталості, виділено та схарактеризовано її складові компоненти як у логопедичному, так і психолінгвістичному та педагогічному напрямках; розроблено, обґрунтовано та апробовано діагностико-диференційовану модель вивчення актуального стану мовленнєвої діяльності обраної категорії дітей; виявлено особливості функціональної системи мови й мовлення скрізь призму інтелектуального компоненту мовленнєвої діяльності; визначено напрями підвищення кваліфікації рівня фахівців для роботи з діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів із інтелектуальними порушеннями.

Уважаємо, що ці наукові результати мають суттєву *практичну* цінність через можливість використання диференційованої діагностики мовленнєвої діяльності та розробки комплексної диференційованої системи формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості в системі спеціальної освіти, а також в умовах інклюзивного навчання.

Одержані результати мають суттєве значення для забезпечення послідовності, наступності й перспективності між молодшим та середнім шкільним віком щодо мовленнєвого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.

У *першому розділі* роботи «науково-теоретичні задачи дослідження мовленнєвої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями» здійснено

системний науково-теоретичний аналіз проблеми досліджень мовленнєвої діяльності при інтелектуальних порушеннях, визначено ретроспективу вивчення порушень мовленнєвої діяльності таких дітей, схарактеризовано причинну обумовленість і механізми порушень мовлення, визначено специфіку когнітивного компоненту мовленнєвої діяльності.

Аналіз результатів наукових досліджень теоретичного спадку вітчизняної та зарубіжної лінгвістичної, психолінгвістичної, психологічної і педагогічної літератури дали можливість дослідниці висвітлити варіативність поглядів на зазначену проблему.

Здійснений автором аналіз досліджень мовленнєвої діяльності дітей з інтелектуальними порушенням окреслив перспективність медико-психологопедагогічних підходів щодо вирішення зазначеної проблеми.

На особливу увагу заслуговує узагальнення та виділення груп механізмів виникнення порушень мовленнєвої діяльності при інтелектуальних порушеннях: психологічні, нейропсихологічні, нейрофізіологічні, когнітивні. Автор розглядає їх в цілісній єдиності та щільній взаємодії при аналізі порушень мовленнєвого розвитку.

Заслуговує на схвальну оцінку представлений в роботі ретроспективний аналіз порушень мовленнєвої діяльності і досліджені особливостей когнітивного компоненту мовленнєвої діяльності при інтелектуальних порушеннях, що дало дисерантці змогу більш глибоко зануритися у проблему дослідження.

Автор зазначає, що когнітивний підхід під час досліджень порушень мовлення в дітей з інтелектуальними порушеннями є пріоритетним, оскільки дозволяє одночасно визначити можливості розвитку мовлення у зв'язку з когнітивними процесами.

У другому розділі «стратегія і тактика комплексного медико-логопсихолінгво-педагогічного вивчення мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями» обґрунтовано структуру та організацію діагностичного етапу дослідження; представлено комплексну

медико-лого-психолінгво-педагогічну модель вивчення актуального стану мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості. Слід зазначити, що саме в цьому розділі представлена структура, напрямки. Алгоритм і змістовна наповнюваність диференційовано-діагностичного етапу дослідження.

З достатньою повнотою дисеранткою аргументовано доцільність проведення констатувального експерименту в три етапи, у двох стратегічних напрямах – логопедичному і психолінгвістичному. Слід визначити, що автором ретельно сплановано і реалізовано констатувальна частина дослідження, про що свідчить розроблена та обґрунтована модель комплексного медико-лого-психолінгво-педагогічного вивчення актуального стану мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості.

Дослідниця робить висновок, що інтелектуальні порушення накладаю специфічний відбиток на характер порушень мовлення, які доцільно визначати як «системний недорозвиток мовлення» (СНМ) різного ступеню тяжкості. На основну увагу заслуговує визначені й обґрунтовані ступені СНМ та розроблені якісні характеристики цих ступенів за показниками розвитку мовленнєвої діяльності.

Виділені теоретико-методологічні засади змістової, методичної та організаційної складових мовленнєвої діяльності з психолінгвістичних та психолого-педагогічних позицій підтвердили доцільність та виступили підґрунтам для розробки комплексної диференційованої системи формування і корекції мовленнєвої діяльності кляпів із інтелектуальними порушеннями.

Досить ретельно автором сплановано і реалізовано констатувальну частину дослідження, що представлено у третьому розділі «Стан та особливості мовленнєвої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку».

На схвальну оцінку заслуговує поданий детальний аналіз результатів дослідження мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і

помірним ступенями розумової відсталості за визначеними напрямами (логопедичним і психолого-педагогічним). Позитивним фактом є широка географія бази дослідження – 7 областей України та кількість респондентів (448 учнів лише на констатувальному етапі дослідження), а також, правильний добір методів діагностики, повнота та ретельність дослідження респондентів.

Безсумнівним авторським здобутком є схарактеризовані рівні розвитку мовлення при системному недорозвитку мовлення, зумовленого інтелектуальними порушеннями та визначені варіанти мовленнєвого дизонтогенезу при розумовій відсталості легкого та помірного ступенів тяжкості: умовно-типовий, ушкоджений і тотально-ушкоджений.

Аналіз результатів констатувального експерименту підтверджив припущення автора про доцільність розробки комплексної диференційованої системи, яка б ураховувала оновлення змісту корекційно-розвивальної роботи, забезпечувала програмно-методичне наповнення, визначала механізми співпраці педагогів, батьків і самої дитини.

Найбільш вагомим у дисертації за своєю науковою новизною та практичною значущістю, ґрунтовністю внеску в теорію і практику спеціальної педагогіки є останній, *четвертий* розділ «Комплексна диференційована система формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах сучасного освітнього простору» в якому представлено організаційно-педагогічні засади процесу формування і корекції мовленнєвої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями та теоретико-методологічні основи навчально-експериментальної системи.

На особливу увагу заслуговує представлена два модулі функціонування запропонованої системи. Авторська комплексна диференційована система формування і корекції мовленнєвої діяльності у молодших школярів із інтелектуальними порушеннями передбачає системний, диференційований та інтегрований підходи до зазначеного процесу. Результати і висновки

дисертації Боряк О.В. є достовірними та важливими також для підвищення рівня професійної підготовки і перепідготовки дефектологів і вчителів-логопедів.

Зміст дисертації узгоджується з основними положеннями, висвітленими у змісті автореферату. Основні результати наукового дослідження Боряк О.В. в повному обсязі викладено в 50 наукових працях, зокрема 2-х монографіях, 1 навчальному посібнику, 32 наукових статтях.

Даючи в цілому високу оцінку виконаної дисертаційної роботи, вважаємо за доцільне висловити деякі критичні міркування та побажання щодо перспектив її подальших досліджень.

1. Перше зауваження стосується перенасичення цитуванням перводжерел, особливо перших двох розділів та використання термінологічної лексики, зокрема дисертант неодноразово в роботі (Розділ 1) вживав «мовно-мовленнєва система» (с. 29 та ін.), зазначає, що подальшу перспективу дослідження «вбачаємо у визначені рівнів і показників порушення мовленнєвої діяльності (ПМД) у дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку за всіма компонентами мовно-мовленнєвої системи з урахуванням супутньої симптоматики». На нашу думку, введені поняття потребують тлумачення.

2. Наступне зауваження стосується структурування дисертації. Представлена в підрозділі 1.4.1 «ретроспектива досліджень особливостей когнітивного компоненту мовленнєвої діяльності при інтелектуальних порушеннях» повинна бути перенесена, на наш погляд, в підрозділ 1.2, для посилення уваги на співвіднесення і залежність розвитку пізнавальних процесів (мислення) і мовлення з представленням відповідних теорій і концепцій в ретроспективі. Втім, значно збагатило би роботу аналіз поняття «мовленнєва діяльність» з порівнянням психолінгвістичних, лінгвістичних та психологічних підходів і концепцій в ієархічній залежності.

3. Представлені моделі медико-лого-психолінгво-педагогічного вивчення актуального стану мовленнєвої діяльності ДПП МШВ (Рис. 2.2) та

комплексної диференційованої системи формування та корекції мовленнєвої діяльності ДП МШВ (Рис. 4.2), на нашу думку, не містять усі суттєві ознаки зазначених діяльностей та є не повними. Модель передбачає включення всіх структурних складових з їх представленням, що забезпечують реалізацію зазначеного процесу (зокрема: представлені принципи, педагогічні умови, методи та засоби реалізації тощо).

4. Дисертаційна робота значно виграла б, аби автор розробив і використав критерії розвитку мовленнєвої діяльності при розумовій відсталості різного ступеня тяжкості з урахуванням зазначеного медико-лого-психолінгво-педагогічного вивчення актуального стану мовленнєвої діяльності зазначеної категорії дітей.

5. Автором зазначено, що «психолінгвістичний напрям дослідження рівнів розвитку ФСММ ДП охоплював три підсистеми», одна з яких семіотична. Враховуючи, що семіотика – це теорія знаків та знакових систем, на нашу думку, необхідно було б враховувати використання при комунікації та корекційній роботі застосування додаткових та альтернативних засобів комунікації.

Зроблені зауваження не знижують теоретичну і практичну цінність дисертаційної роботи Боряк О.В., у якій отримано нові переконливо обґрунтовані теоретичні й емпіричні результати, що в сукупності є важливими для теорії і практики формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку.

Висновок: дисертація Боряк О.В. є ґрунтовним науковим доробком і справляє, безумовно, позитивне враження. Її аналіз із науково-теоретичний і практично-методичних позицій дає підстави для висновку про наукову і практичну значущість, самостійність і завершеність роботи, а також про сумлінність дисертантки та її наукову зрілість.

Виконане дослідження Боряк Оксани Володимирівни «Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку» відповідає вимогам «Порядку присудження

наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти
і соціальної роботи Полтавського
національного педагогічного
університету імені В. Г. Фрунзена

Пахомова Н.Г.

